

ELIŠKA KAZDOVÁ

K VYBRANÝM CHRONOLOGICKÝM ZNAKŮM KULTURY S MMK

Nejvhodnějším pramenem pro vydělení a periodizaci neolitických kultur je keramika; její tvarovou a zejména ornamentační proměnlivost lze považovat za součást celkové kulturní inovace, odrážející zásadní změny v ekonomické základně společnosti.¹ Předpokladem pro vytvoření výstižné periodizace je výběr vhodných znaků; jejich volba je do značné míry dána stavem výzkumu a úrovní poznání předmětné archeologické kultury. Nepodaří se vždy hned zpočátku zvolit taková kritéria, podle nichž lze vývoj kultury pomocně dělit na určité časové intervaly, vzájemně propojené, ale současně se odlišující přítomností nových vymožeností.

Pokusy o třídění kultury s MMK se objevily záhy po jejím objevu. Jak přibývalo výzkumů a nových poznatků o materiále, tak se periodizace stávala členitější a složitější, počínaje dvoustupňovým dělením a konče šestistupňovým systémem.² Hlavní vývojové tendence klasifikované kultury byly zachyceny prostřednictvím několika nápadných znaků, opakovaně pozorovaných vždy jen v určitých souvislostech. Například přítomnost obsidiánu byla konstatována spolu s keramikou zdobenou „rýsováním“ a červenožlutou malbou a současně s nálezy vypíchané keramiky, zatímco jeho absence byla téměř zaručena v prostředí s bíle malovanou keramikou.³

Ke zpřesnění klasifikačních kritérií došlo na počátku 70tých let, kdy se podstatně rozrostla materiálová základna a začala vznikat nová metodika zpracování neolitických nálezů.⁴ Současná archeologie dříve vyzporované

¹ Z nejnovější literatury např. *I. Pavlů—M. Zápotocká*, Současný stav a úkoly studia neolitu v Čechách, PA LXX-2, 1979, 282; *M. Lička—M. Bareš*, Příspěvek k řešení vzájemného vztahu vypíchané a lengvelské kultury. Výsledky a diskuse, SPFFBU E 26, 1981, 121—122; *J. Pavúk*, Umenie a život doby kamennej, Bratislava 1981, 24.

² *J. Palliardi*, Die relative Chronologie der jüngeren Steinzeit in Mähren, WPZ I, 1914, 262, 277; *týž*, Hliněné modely neolitických chýší, ČMMZ 16, 1916, 44; *F. Vildomec*, O moravské neolithické keramice malované, OP VII—VIII, 1928—1929, 1—43.

³ *F. Vildomec*, op. cit., 22, 23, 25—28.

⁴ *V. Podborský*, Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, S1A XVIII-2, 1970, 235—310; *V. Podborský—V. Vildomec*, Pravěk Znojemska, Brno 1972, 52—62; *V. Podborský*, Šest let terénního archeologického výzkumu neolitic-

hlavní vývojové tendence malované keramiky v mnohém potvrdila, ale také upřesnila a přinesla i nové poznatky, zejména v oblasti třídění keramiky podle výzdobných technik a motivů. Podklady poskytlo matematicko-statistické zpracování a podrobná analýza desetitisícového souboru malované keramiky z výplně šesti velkých sídlištních objektů s primární funkcí těžebních jam (hliníků) z Těšetic-Kyjovic.⁵

Po zkoušenostech s vyhodnocováním starolengyelské keramiky lze k některým původně vybraným třídícím znakům zaujmout kritické stanovisko a odhadnout míru jejich spolehlivosti. Tak např. není třeba v rámci staršího stupně zvlášť podrobně sledovat barevné odstíny malované ornamentace, zejména s ohledem na kombinace hnědé a růžové. V současné době máme již dostatek přesvědčivých důkazů pro tvrzení, že jde o sekundární — nikoli záměrně používanou barevnost (obr. 1:3; 2:7).⁶ Ani tvar okraje není sám o sobě postačujícím kritériem. V rámci prvního stupně MMK byl opakovaně zjištěn jako nejčtenější okraj zaoblený jak pro Ia, tak i pro Ib, při čemž se zjištěné hodnoty lokálně mění.⁷ Vzhledem k fragmentárnosti převážně většiny keramiky lze jen v omezené míře využívat poznatků ze studia kompozice ornamentace. Při větším počtu celých zdobených nádob však sledovaná vlastnost nabývá na významu. Pro starší stupeň má největší vypovídací hodnotu ornamentace. V mladších obdobích, kdy je malba již vzácná, stávají se rozhodujícími znaky, které nebyly pro starší stupeň tak důležité — např. tvar okraje, keramický typ, resp. jeho varianta, plastická výzdoba a její rozložení atd. Je třeba rovněž přihlídnout k již uvedené skutečnosti, že úplných keramických tvarů je v sídlištním materiálu jen nepatrné množství. V důsledku zlomkovitosti keramiky v mnohých případech nelze chronologicky průkazné znaky doložit. Snažíme se proto objevit a stanovit co největší počet přibližně stejně kvalitních chronologicky citlivých znaků, které by byly zárukou správné klasifikace studovaného materiálu.

K postižení vývoje kultury s MMK lze využít kromě ornamentačních a typologických znaků sledovatelných na keramických nádobách také vypovídacích schopností antropomorfní plastiky. Vedle znaků souvisejících se stylovým vývojem výtvarného projevu upoutají pozornost detaily spíše technického rázu, napovídající na způsob pracovního postupu při zhotovování plastik. Jsou to např. dutiny v nejhmotnějších partiích těla, do válečků zpracovaná keramická hmota a drobnější otvory vedené různými směry. Z nich lze v zásadě vyčlenit dva druhy: 1. Otvory procházející vertikálně vnitřkem těla plastiky, působící dojmem kanálku. Dokládají patrně použití dřevěné výztuhy

kého a halštatského sídliště v „Sutnách“ u Těšetic-Kyjovic, SPFFBU E 18—19, 1973—1974, 26—29; V. Podborský—E. Kazdová—P. Košťufík—Z. Weber, Numerický kód moravské malované keramiky. Problémy deskripcie v archeologii, Brno 1977, spec. 214.

⁵ E. Kazdová, Kultura s moravskou malovanou keramikou na základě analýzy ornamentace, rkp. disertační práce, Brno 1974, 57—114.

⁶ K. Draždák, Mineralogická analýza červeného a žlutého barviva neolitické keramiky (MMK) z Těšetic-Kyjovic, okr. Znojmo, SPFFBU E 18—19, 1973—1974, 69—93.

⁷ P. Košťufík—J. Unger, Sídlištní objekt kultury s moravskou malovanou keramikou v trati „Pod Děvinem“ u Pavlova, okr. Břeclav, SPFFBU E 22—23, 1977—1978, 73—74; E. Kazdová, Další lokality s moravskou malovanou keramikou staršího stupně na Brněnsku, SPFFBU E 25, 1980, 52; P. Košťufík, Poznámky k sídlištní kultury s moravskou malovanou keramikou pod Pálavou, okr. Břeclav, SPFFBU E 26, 1981, 110.

spojující nejčastěji hlavu s trupem; na povrch plastiky neustí.⁸ 2. Otvory pravidelného kruhového průměru protínající tělo ve spodních partiích buď horizontálně nebo zešikma; na povrchu jsou zjevné.⁹

Předmětem našeho zájmu jsou tyto vnější kruhové perforace, opakovaně umísťované ve spodní části lidských plastik, nejčastěji ve výši klína, méně často v úrovni kolen a ojedinelé také pod koleny. Zcela výjimečně se horizontálně vedený okrouhlý otvor objevil uprostřed břišní partie zlomku plastiky ze Střelice I (inv. č. 31026).¹⁰ Otázku funkce vnější kruhové perforace ponechám stranou, naposledy se jí stručně zabývala E. Ruttkayová v souvislosti s rozbořem sedícího idolu z Wetzleinsdorfu.¹¹ Zdá se, že původní názor, interpretující otvory jako místa pro upevnění plastik, neobstál.¹² Horizontální či šikmá perforace se objevuje na exemplářích, které mají velká a pečlivě vypracovaná chodidla, zaručující dobrou stabilitu figurky i bez podpory. Kromě toho jsou známy také sedící plastiky opatřené stejnými otvory jako stojící postavy. Při rozboru většinou publikovaných plastik z devíti různých moravských lokalit vyšlo najevo, že se předmětný znak objevuje jen v určitém kontextu, zejména s průvodním keramickým materiálem fáze Ib.¹³ Z výpočtu relativních četností a hodnot pravděpodobností výskytu vyplynul význam sledovaného znaku pro periodizaci. Přesvědčivá je absence otvoru na plastikách nejstarší fáze (Ia). V souboru 55 exemplářů této fáze se nevyskytoval ani v jediném případě, zato na studovaném materiálu následující fáze (Ib) byl hojně zastoupen (s pravděpodobností téměř 70 %). Na počátku druhého stupně (fáze IIa) se s perforací plastiky můžeme také ještě setkat, ale již podstatně méně než v předešlém období. Vypočtená pravděpodobnost (17 %) představuje pouhou čtvrtinu předchozí hodnoty. Těžiště výskytu příčné perforovaných plastik je tedy nepochybně ve fázi Ib. Kromě lokalit s početnějšími doklady (Jaroměřice n/R., Hluboké Mašůvky, Střelice-Sklep a Kuchařovice) o tom svědčí také ojedinelé nálezy na dalších moravských nalezištích z tohoto období, jako např. ve Znojmě-Novosadech,¹⁴ Boskovštejně-Smoze,¹⁵ a v Brně-Maloměřicích.¹⁶ Plastika ženy z posledně uvedené lokality byla původně kladena do prvního stupně tehdejšího periodizačního systému,¹⁷ tedy na úroveň fáze Ia současného třídění. Průvodní materiál z Brna-Maloměřic, Holého kopce, má charakteristické rysy fáze Ib, v některých případech s náznaky mladšího vývoje.¹⁸

⁸ J. Palliardi, Sídliště z mladší doby kamenné u Boskovčtýna, Pravěk VII, 1911, 125; K. Marešová, Neolitická plastika na Moravě, ČMMB LVI, 1971, 60.

⁹ Např. F. Vildomec, O mých nálezech neolitických sošek, Z dávných věků II-1, 1949, obr. 2, tab. II, III: 2.

¹⁰ J. Skutíl, Die neolithischen Plastiken aus dem Kreise der mährischen bemalten Keramik, IPEK XIII—XIV, 1939—1940, tab. 17:7; K. Marešová, op. cit., tab. X:9.

¹¹ E. Ruttkay, Ein fragmentiertes Sitzidol der Lengyel-Kultur aus Wetzleinsdorf, Niederösterreich, MAGW 103, 33.

¹² F. Vildomec, O soškách z doby kamenné, ČVMSO XXXVI, 1—4, 1925, 3.

¹³ E. Kazdová, Starší stupeň lengyelského osídlení ve středním Podunají, rkp. kandidátské disertační práce, Brno 1982, 140.

¹⁴ K. Marešová, Neolitická plastika na Moravě, rkp. disertační práce II, Brno 1967, 142.

¹⁵ J. Skutíl, op. cit., tab. 35:1.

¹⁶ K. Marešová, ČMMB LVI, 1971, tab. VI:3.

¹⁷ V. Podborský, SIA XVIII-2, 1970, obr. 9:1.

¹⁸ R. Somborovská, Neolitické sídliště kultury s moravskou malovanou keramikou na Holém kopci v Brně-Maloměřicích, rkp. diplomní práce, Brno 1980, 104—106, tab. 100.

Plastiky s kruhovým otvorem ve spodní části těla jsou známy také z dolnorakouského lengyelského prostředí. Kromě již zmíněného idolu z Wetzleinsdorfu z téže lokality pochází torzo drobné stojící postavy s otvorem umístěným nad koleny.¹⁹ Další doklady byly nalezeny na systematicky zkoumaném sídlišti s několikanásobným opevněným areálem ve Falkenstein. Celá stojící ženská plastika zdobená žlutou, červenou a černou malbou, má výrazný otvor přibližně v úrovni kolen. Ruce tohoto idolu jsou pahýlovité a směřují mírně šikmo nahoru, nohy jsou modelovány v celku s velkými chodidly. Mezi ostatními zlomky plastiky byla ještě jedna menší ženská postava (méně reprezentativního vzhledu a provedení než předchozí) rovněž se sledovaným znakem ve spodních partiích. Archeologický materiál z Falkenstein datují autoři výzkumu předběžně z velké většiny do fáze Ib, menší část materiálu pak kladou do přechodného období Ia/Ib.²⁰ K uvedeným lze připojit ještě lokalitu St. Pölten-Gangenleithen, odkud pocházejí ze starších výkopů kromě několika fragmentů i dvě větší ženské plastiky s otvorem.²¹ Průvodní keramický materiál má převážně znaky fáze Ib (rytá výzdoba provedená jednou ostrou linií — technika 5, hákovitý meandr, výčnělky umístěné na okrajích). Je tedy zřejmé, že chronologická průkaznost sledovaného znaku platí jak pro jihozápadní Moravu, tak i pro Dolní Rakousko.

Znaky na úrovni subfáze lze postihnout až po detailní a všestranné analýze. Postihují časově krátký úsek vývoje, někdy i lokálního charakteru a proto je zapotřebí současně využít i poznatků z terénní situace při současné aplikaci všech dostupných výzkumných metod (technologické analýzy, matematicko-statistické vyhodnocení aj.)

Příkladem vyhledávání znaků na úrovni subfáze je zkoumání struktury ornamentace v závislosti na uložení ve výplni velkých sídlištních objektů.²² Obě hlavní kategorie malované ornamentace, prvky a motivy, je třeba zkoumat jednak jednotlivě, každou zvlášť, jednak propojeně ve vzájemném vztahu. Při primární analýze někdy dochází až k příliš jemnému rozlišování jednotlivých znaků — např. malý je rozdíl mezi variantami 082 a 083, 142 a 143, 111 a 112. Ze studia ornamentace vyplynulo, že tvar motivu (jeho varianta) zůstává často po dlouhou dobu beze změny. Příčinou této „konzervativnosti“ může být určitá obliba některých motivů pro jejich dekorativnost nebo naopak těsná vazba na obsahový význam.²³ V masovém množství materiálu při běžném zpracování sotva objevíme, že došlo k nenápadným inovacím v elementární skladbě výzdobného motivu (tj. na úrovni prvků) nebo ve způsobu provedení (tj. v technice malby). Případnou evoluci motivu při zacho-

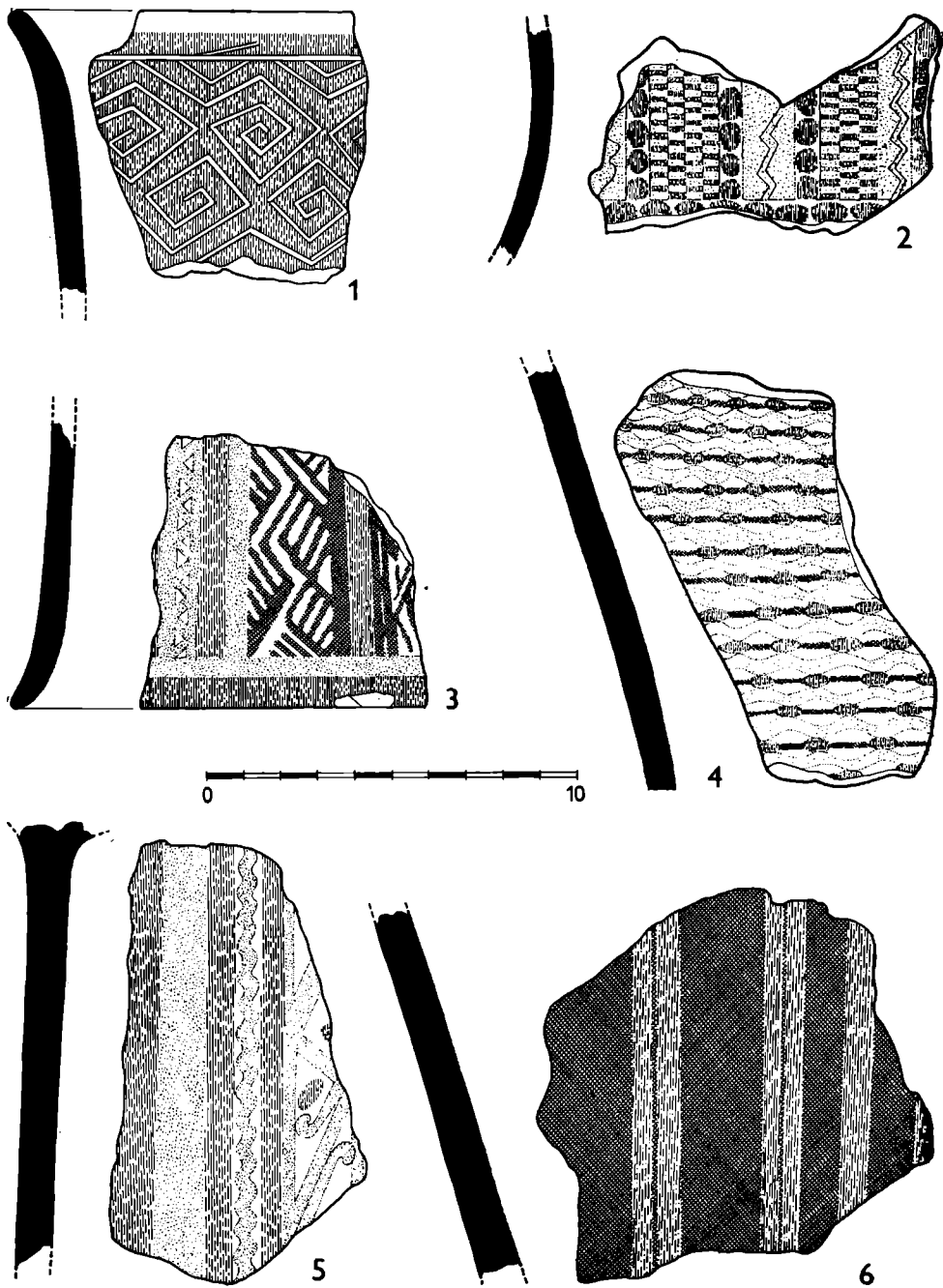
¹⁹ L. Winter, Wetzleinsdorf, Gem. Grossrussbach, BH Korneuburg, FÖ 18, 1979, 317–319, obr. 210.

²⁰ Ch. Neugebauer — J. W. Neugebauer, Falkenstein, Gem. Falkenstein, BH Mistelbach, FÖ 17, 1978, 226; *tíž*, Falkenstein-Schanzboden. Älteste Walburg Mitteleuropas?, Antike Welt 9, 1978 25–30; *tíž*, Falkenstein, Gem. Falkenstein, BH Mistelbach, FÖ 18, 1979, 280.

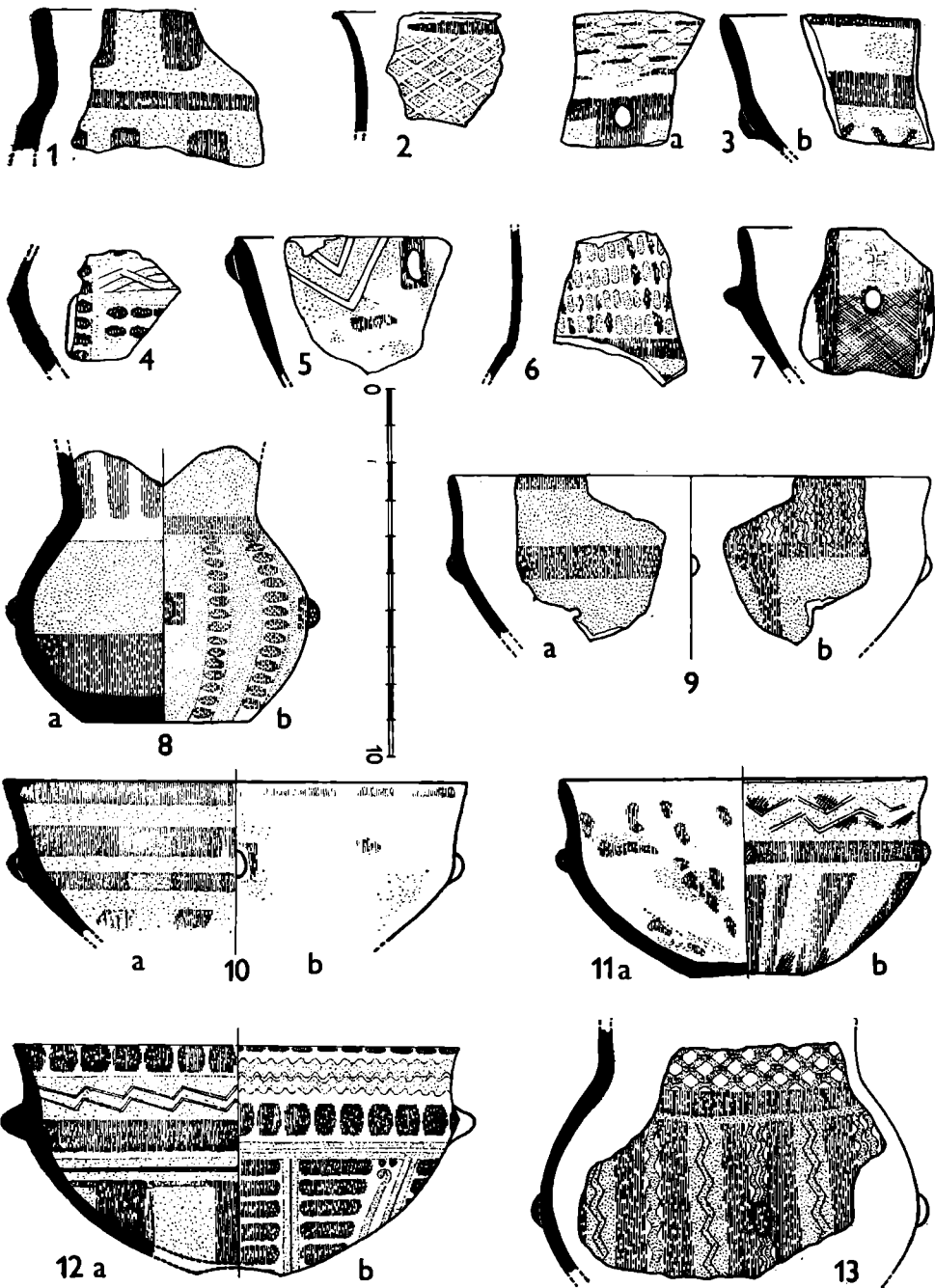
²¹ Ch. Neugebauer-Maresch, Das neolithische Fundmaterial von St. Pölten/Gangenleithen, NÖ, MAGW 108, 1978, 53, tab. IV:4, 4a; VIII:1.

²² Z. Weber, Dílčí statistická analýza malované výzdoby střeptového materiálu kultury s moravskou malovanou keramikou, SPFFBU E 18–19, 1973–1974, 81–93; E. Kazdová, Ornamentace moravské malované keramiky, rkp. diplomní práce, Brno 1973, 65 a dál.

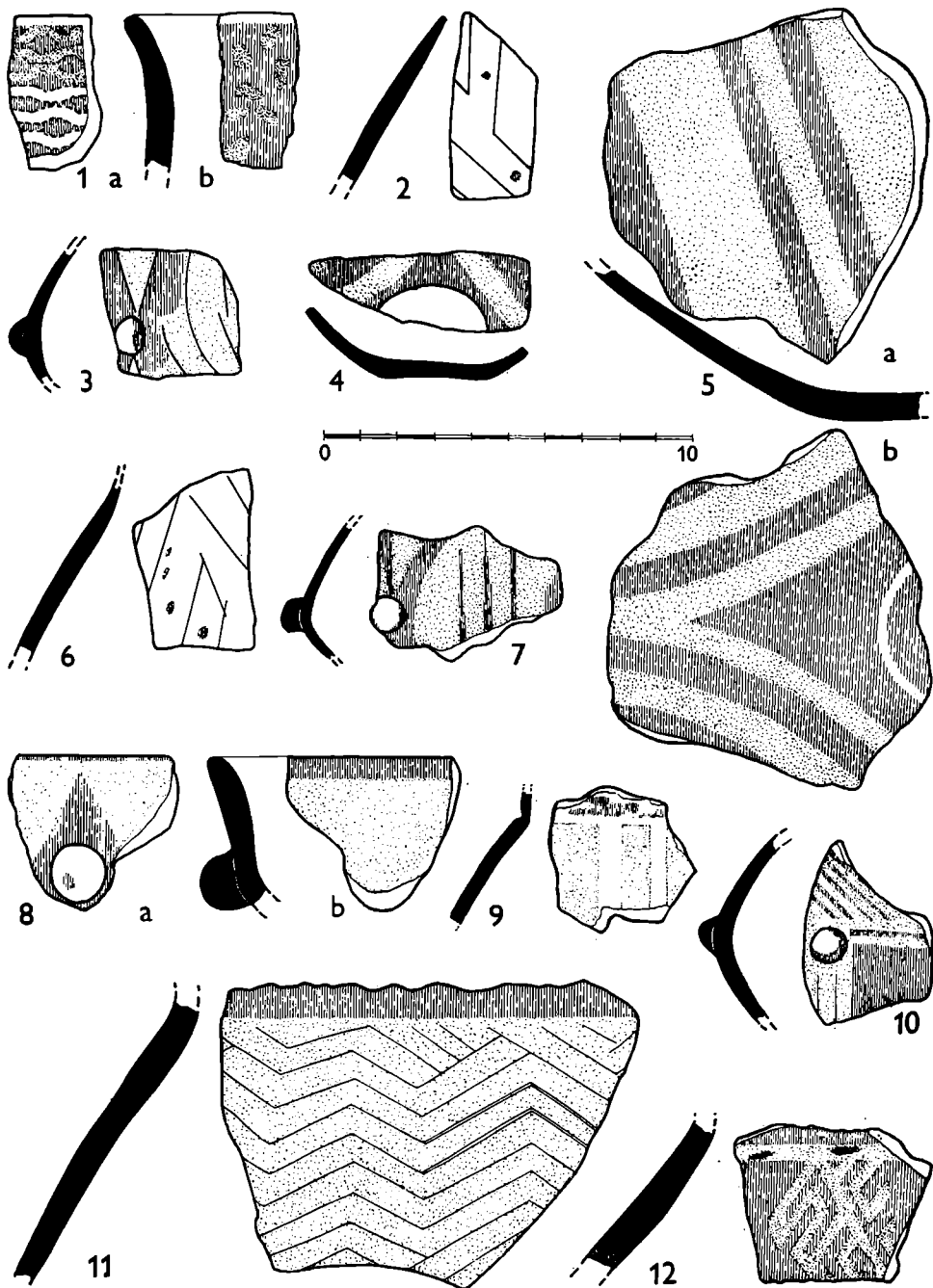
²³ E. Kazdová, Kultura s moravskou malovanou keramikou, 213.

Obr. 1. Těšetice-Kyjovice, okr. Znojmo. Příkladů malované ornamentace na keramice fáze Ia. 1-obj. 151; 2, 4-obj. 1; 3-obj. 56; 5-obj. 17; 6-obj. 14.
(Kresba E. Kazdová—T. Janků.)

Obr. 2. Těšetice-Kyjovice, okr. Znojmo. Výběr tenkostěnné keramiky s malovanou ornamentací fáze Ia. 1–7-obj. 1; 8-obj. 50; 9-obj. 33; 10–12-obj. 1; 13-obj. 56. (Kresba E. Kazdová–T. Janků.)

Obr. 3. Střelice, okr. Brno-venkov. Výběr zdobené keramiky fáze Ib.
(Kresba E. Kazdová – T. Janků.)

vání jeho charakteristického tvaru zjistíme teprve podrobným rozbořením celého komplexu znaků a zejména pak analýzou základních částic ornamentu (obr. 4). Tímto způsobem lze postihnout a vyjádřit v malované ornamentaci i územní odlišnosti. Uvedeným otázkám byla okrajově věnována pozornost již dříve v souvislosti s podrobnou analýzou motivu z ostatních pruhů (120).²⁴ Na malované keramice z objektů 1, 3 a 4 z Těšetic-Kyjovic se podařilo rozlišit 18 různých kombinací prvků, které všechny tvořily variantu motivu 124 (obr. 4). Ta se nejčastěji opakovala ve složení plošný pruh a elipsa (0916). Z hlediska jemné chronologie neznámá varianta 124 (z prvků 0914 nebo 0925) totéž jako stejná varianta 124, vytvořená z prvků 0916, 0917 či 091415.

Další studium ukázalo, že je užitečné postupovat uvedeným způsobem i v případech jiných malovaných motivů, kde není základní složení prvků konstantní, např. u „žebříku“ (024) (obr. 4:B), většiny variant meandrového motivu (031—033) (obr. 4:A), v případě paprscité hvězdice (054) (obr. 4:C), diagonální sítě (072) (obr. 4:G) a variant písmenového motivu (130) (obr. 4:I). U tělískového motivu, „notové osnovy“ a vlnovek jsou jednotlivé varianty definovány na základě neměnné kombinace prvků (obr. 4: E, J, F). Také čtyři varianty geometrického větvení (091—094) mají přímo ve své charakteristice uveden počet prvků, jejichž variabilita je velmi malá.

Variantu 032 známe v jednodušší podobě složenou z prvků 08(09)14 a v rozmanitějším provedení z prvků 0818(17). V objektech 1, 3 a 4 jsou doloženy obě uvedené možnosti, které však pocházejí z různých částí. Jednodušší modifikace v objektu 4F byla nalezena ve větší hloubce (vrstva 08) než složitější varianta s prvky 16 a 17 pocházející z částí A, B, D (nejnižší vrstva 06). Získaný poznatek se vztahuje rovněž na variantu 031, která je méně četná než 032, ale co do skladby prvků velmi podobná. Její složitější modifikace z prvků 091416 spadá do intervalu výskytu 032 s elipsou (16). Rovněž nadregionální varianta 033 má z hlediska složení prvků dvě podoby: 0409(14) a 040816(17). V našem souboru malované keramiky je zastoupena pouze šesti jedinci: tři jsou plošné a na dalších třech se významně podílejí buď elipsy nebo drobná tělíska.²⁵

Pro zjištění relativně chronologického postavení určité ornamentační varianty je také důležité její začlenění do celkového výtvarného kontextu. Podstatná je její souvislost s ostatními kategoriemi, které zdobí keramického jedince. Nejčastěji se podařilo objevit spojení dvou různých motivů; kombinace tří až pěti motivů se vyskytovaly převážně na mísách, kde přichází v úvahu také výzdoba vnitřního povrchu (obr. 2:12).²⁶ Varianty motivů 020 a 120 doplňují řadu chronologicky průkaznějších motivů (např. s 060, 040). Ze studia kombinujících se variant vyplynulo, že nedochází k jejich libovolnému spojení, ale že se určité dvojice či trojice zásadně vylučují. Tak se např. dosud nenašly na jednom keramickém typu tělískový motiv (060) spolu s variantami 051—053 nebo s 081—083. Příčina této skutečnosti nemusí spočívat jen v časové odlišnosti uvedených výzdobných kategorií, ale může docela dobře souviset s jejich protichůdným obsahem. Kromě toho je třeba brát v úvahu možné zkresení v důsledku fragmentárnosti převážně většiny keramického materiálu.

²⁴ *Táz.*, op. cit., 79—80, tab. 6a, b.

²⁵ *Táz.*, Ornamentace moravské malované keramiky, tab. 47:2.

²⁶ *V. Podborský a kol.*, Numerický kód MMK, tab. E, F; 8:14; 9:11; 13; 19:11.

V celé oblasti rozšíření MMK bylo zjištěno celkem 25 výzdobných prvků (viz Numerický kód MMK). Uvážíme-li, že se na tvorbě variant motivů podílí kombinace prvků druhé a třetí třídy bez opakování, tak teoretický počet variant malovaných motivů činí 2 600. Z rozboru více než 10 000 ks malovaných fragmentů z velkých hliníků z Těšetic-Kyjovic (objekty 1, 3, 4, 148, 153 a 170) bylo zjištěno pouze 54 variant, patřících ke 14 různým motivům, složeným celkem z 22 zdobných částic, které tvoří skupiny od 5 do 13 malovaných prvků (motiv). Mezi použitými zdobnými prvky tedy existují určitá velmi přísná pravidla výběru — vazby. Z uvedených důvodů byly sestaveny pro názornější představu vnitřní skladby jednotlivých variant malovaných motivů neorientované uzlové grafy (obr. 4). Tyto matematické struktury vyjadřují skutečnost, že mezi prvky množiny základních výzdobných částic existují reálné (materiálově doložené) vazby. Uzly grafů tvoří skupina výzdobných částic, jež obecně vytváří různé varianty daného motivu (označené dle Numerického kódu MMK). Kombinace dvou, resp. tří prvků, jež realizují příslušnou variantu motivu, jsou spojeny vazbami — tzv. hranami grafu. Hrany nejsou orientovány, tj. není určen ani počáteční ani koncový uzel. Dvojkombinace jsou pro názornost odlišeny od trojkombinací silou hrany (tučné spojnice). Počet uzlů a hran v daném grafu je přímo úměrný variabilitě daného motivu. Teoretický počet možných variant všech 14 motivů je 1 560. Vzhledem k existujícím omezením se realizuje pouze asi 1/30 možných variant.

Uzlové grafy lze dále přepsat na uzlové matice $A = a_{ij}$, kde $i, j = 1, 2, \dots, n$ (počet uzlů), označované také jako incidenční matice čtvercové. Obsahují totiž pouze 1 a 0, jejich rozměr je n^2 . Jejich prvky jsou definovány takto:

$$a_{ij} = \begin{cases} 1 & \text{existuje-li v grafu mezi uzly } a_i \text{ a } a_j \text{ hrana;} \\ 0 & \text{v ostatních případech.} \end{cases}$$

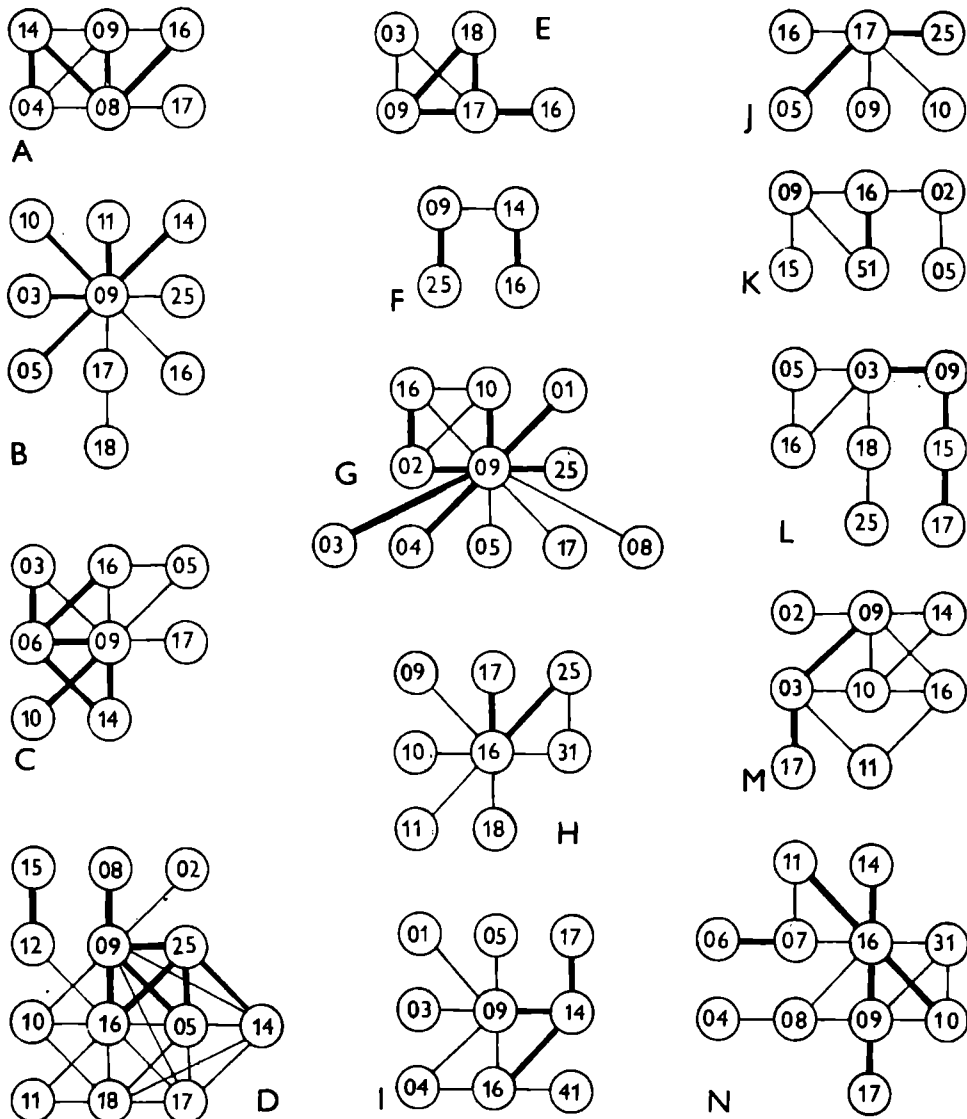
Přitom se předpokládá, že se množina uzlů uspořádala ve směru rostoucích pořadových čísel. Tímto způsobem lze tedy kvalitativní znak — varianty motivů MMK — formálně přepsat do maticových tvarů a dále studovat metodami maticové či faktorové analýzy.

Výsledkem dosavadního detailního studia moravské malované keramiky je množina chronologicky citlivých znaků, pomocí nichž lze s různou mírou obecnosti definovat starší stupeň a jeho fáze. Pro I. stupeň kultury s MMK je určující:

- keramika s malovanou ornamentací červenožluté barvy, která může být ojediněle doplněna také bílou barvou; důležitá je absence bílé pastózní malby;
- keramika zdobená jemně rytou („rýsovanou“) ornamentací;
- přítomnost hřibovitých nádob (typy 210 a 220) a kubických či hranolovitých předmětů, tzv. lampiček (varianty 751 a 752);
- výskyt drobné antropomorfní plastiky;
- přítomnost obsidiánu a kostěných nástrojů s „knoflíkem“.

Uvedené znaky záměrně blíže nekonkretizované do větších podrobností platí pro starší stupeň nejenom na Moravě, ale i v dalších částech lengyelského okruhu ve středním Podunají; jejich výskyt se omezuje jen na období Lengyel I.

Pro fázi Ia kultury s MMK jsou rozhodující tyto vlastnosti keramiky: z prvků malované ornamentace elipsy — 16 (obr. 1: 2; 2: 4, 8, 12), tělíska — 17—18 (obr. 1:2; 2:6), tremolovitá vlnice — 26 a háček — 31 (obr. 1:5;

Obr. 4. Grafické znázornění kombinací prvků ve variantách motivů malované ornamentace. (Kresba E. Kazdová.)

2:12b). Z variant malovaných motivů jsou to šachovnice — 012-014 a meandry — 031-033 (v případě, že jsou vytvořeny z výše uvedených prvků 16-18). Ze spiraloidního motivu jsou to varianty 043 (obr. 1:5) a 044, dále motív tvořený tělisky — 061 až 065 (obr. 1:2; 2:6), varianta sítě 073, pravá, síťovitá a motýlkovitá „notová osnova“ — 081-083 (obr. 1:4; 2:3, 13), geometrické větvení 092 a 094, vegetabilní větvení v podobě klasu — 101-103,

motiv tremolovitých vlnic — 114 a varianta pruhů složených z různých prvků — 121.

Z rýsované ornamentace je příznačná technika 1 (svazek tenkých jemně rytých linií), 2 (jemná mřížka), 3 (kombinace mřížky se svazkem linií), 6 (svazek hrubších linií) a 7 (hrubá mřížka). Výběr prvků je poněkud malý: čtverec (01), obdélník (03), kolečko (15) a háček (31). Z variant rýsovaných motivů se vyskytuje sloupečková šachovnice (11), spiraloïdní háčky (43) a průběžná vícenásobná klikatka (91).

Z keramických tvarů je to hřib s úzkým ústím (211), hřib s vyšším prohnutým hrdlem (221) a nižším přímým hrdlem (222), mísa s rozevřeným hrdlem (310), mísa na dvou deskovitých nožkách (711), kvádr („oltář“ — 754) a patrně i model tašky (771).

Vyjmenované znaky (doplněné čísla podle Numerického kódu MMK) se omezují většinou na uvedené období (Ia) a do další fáze již nepokračují. Kromě nich však tvoří tvarovou a výzdobnou náplň Ia další znaky, jejichž „životnost“ přesahuje rámec jedné fáze. Převážná většina jeví známých ze starší fáze I. stupně je doložena také v následující mladší fázi.

K průběžným znakům, které se neomezují jen na trvání fáze Ia, tedy patří z malovaných prvků čtverec, kosočtverec, obdélník, trojúhelník, klikatka, oblouk, spirála, meandr, pruh, dělený pruh, impreso-pruh, klín, kolečko (01—15), vlnice (25), kříž (41) a přesýpací hodiny (51). Z kategorie malovaných motivů do této skupiny náleží varianty bez elips a tělísek (011, 021—024, 031—032), dále pravé spirály (041) a spojované terče (042), většina variant hvězdicového motivu (051—057), síť (071—072, 074—075), geometrické větvení bez prvků 16—18 (091—093, 095) a některé varianty vlnicového motivu (111—113, 115), motiv ostatních pruhů v podobě variant 122, 123, 126, 127, všechny dosud známé modifikace písmenového motivu (131—136) a varianty přesýpacích hodin (142, 143).

Z rýsované ornamentace je průběžná technika 4 (dvojitá tenká linie—obr. 1: 1); z prvků kosočtverec (02), trojúhelník (04), klikatka (05), oblouk (06), spirála (07), meandr (08), pruh (09), a kříž (41). Také podstatná část rýsovaných motivů se udržuje v oblibě déle než po jednu fázi: např. meandrová šachovnice (12), varianty pruhů (21—24), pravých a trojúhelníkovitých meandrů (31—33), průběžné vícenásobné spirály (41), hvězdice (51—54), čtyřpramenné pletence (61), pravé kosočtverce (81) a varianty klikatkového motivu (92—93). Z plastických výzdobných a účelových tvarů přežívají např. výčnělky svisle protáhlé, asymetricky vystouplé, drobné nevýrazné (02—04), svisle protáhlé s horizontálním otvorem (29), kruhovitě s horizontálním otvorem (30) i některé typy rohatých uch (41, 42, 45, 46, 48 a 49). Z vhloubené výzdoby se průběžně vyskytují některé typy vrypů a záseků (02—03, 06, 08) a rýh (12).

Fázi Ib kultury s MMK charakterizují především takové vlastnosti keramiky, které se v předchozí ani v následující fázi neobjevují a omezují se výhradně na uvedené období. Bylo jich zatím zjištěno pouze několik:

Z motivů malované ornamentace je to varianta „notové osnovy“ beze svorek (084 — obr. 3:1a), dále vegetabilní větvení v podobě „stroměčku“ (104) a varianta přesýpacích hodin řazených vedle sebe (141). V rýsované ornamentaci se jako novum objevuje technika rytí jednoduchou tenkou linií (5 — obr. 3: 2, 6), případně jednoduchou hrubou linií (9). Zatímco prvky

zůstávají stejné jako v Ia, motivy se obohacují o variantu průběžných hákovitých meandrů (34 — obr. 3:2, 6) a rozpadlých meandrů (35), uvolněného pletence (62) a kosáčtvců (82—83). Patří sem také drobná antropomorfní plastika s kruhovým příčným otvorem ve spodní části těla. Z keramických tvarů je to patrně drobný soudek s výčnělkou umístěnými na okraji.

Ke znakům, které se v uvedené fázi objevují nově, ale pokračují plynule do následujícího stupně, náleží četné plastické výzdobné a účelové tvary: výčnělky kulovité (06), „soví hlavičky“ (15), výčnělky s jamkami (16), bochánkovité (17), ploché (18), plná ucha (51) a další.

Ve výčtu znaků na úrovni fázi jsou nepochybně ještě mnohé rezervy — zdaleka nejde o jejich vyčerpávající přehled. Předloženou charakteristiku staršího stupně kultury s MMK by bylo vhodné doplnit o nejnovější poznatky ze studia dalších kategorií nálezů (štipané, broušené, kostěné a parohové industrie).

К ВЫБОРКЕ ХРОНОЛОГИЧЕСКИХ ПРИЗНАКОВ КУЛЬТУРЫ С МОРАВСКОЙ РАСПИСНОЙ КЕРАМИКОЙ

Статья занимается вопросом выборки подходящих критериев классификации доисторической расписной керамики, в основном для тонкой периодизации древней стадии культуры с моравской расписной керамикой (МРК). Обработка многочисленных находок из Тешетиц-Кийовиц и других местонахождений из Моравии предоставила возможность уточнить и дополнить современную классификацию МРК.

Результатом работы является множество хронологически чувствительных признаков, помощью которых возможно на разных степенях общности определять древнейший степен и его фазы. Для МРК I. степени характерна керамика с расписной орнаментацией из красно-желтой краски, некогда дополненной и белой краской; очень важной является абсценция белой краски в толстом слое. Далее это есть керамика украшена мелко гравированной орнаментацией, присутствие грибов (по Численному коде МРК это типы 210 и 220), кубических или призматических предметов, большое количество мелкой антропоморфной пластики, присутствие обсидиана и орудий из костей „с кнопкой“. Приведенные признаки намеренно в общем высказанные справедливы не только для моравских местонахождений этого времени, но для всех частей древнелендельского заселения в среднем Подунае и они ограничены только в рамках степени Лендзел I.

Для фазы Ia решающими признаками являются следующие: из элементов росписи 16—18, 26, 31, из мотивов росписи 012—014, 031—033 (если они составлены из элементов 16—18), 043, 061—065, 073, 081—083, 092, 094, 101—103, 114, 121; из элементов гравированной орнаментации 01, 03, 15, 31, из мотивов гравировки 11, 43, 91, из техник гравировки 1—3, 6, 7; из нерамических типов 211, 221, 222, 310, 711, 754, 771.

Названные признаки ограничены только данным участком времени и в следующей фазе уже не продолжают. Далее для фазы Ia МРК можно обнаружить признаки, которые неограничены этим промежутком времени и связано продолжают в следующую фазу. Их очень много, например из элементов росписи 01—15, 25, 41, 51; из мотивов росписи 011, 021—024, 041, 042, 051—057, 071—072, 095, 111—113, 115, 122, 123, 131—136, 142, 143; техника гравировки 4; из элементов гравированной орнаментации 02, 04—09, 41; из мотивов гравировки 12, 21—24, 31—33, 41, 51—54, 61, 81, 92—93; большинство керамических форм, пластических украшений и целобразных элементов.

Для фазы Ib решающими являются следующие признаки: из мотивов росписи 084, 104, 141; из техник гравировки 5, 9; из мотивов гравированной орнаментации 34, 35, 62, 82—83.

В перечислению признаков классификации еще находятся многие запасы — в основном в керамическом типе, который было трудно постичь в результате большой фрагментарности, и далее в анализе мелкой пластики.

Оценка керамики из фазы Ia МРК показала внутреннюю динамику зафиксированную помощью субфаз, представляющих тонкие отличия которые можно постичь в основном только количественно. Примером нахождения признаков на уровне субфазы может

быть исследование структуры орнаментации в зависимости на уложению в содержании больших объектов поселений. Показывается например, что вариант мотива 124 (из элементов 0925 или 0914) неимеет одинаковое значение из точки зрения тонкой хронологии, если он составлен из элементов 0916, 0917 или 091415. Дальше показывается, что определенные пары и трое мотивов принципиально исключаются (например 060 с 051—053 или 081—083).

Достигнутые результаты познания культуры с МРК показывают, что современно использованную периодическую систему можно уточнит и дополнит так, что она реально отражает связь эволюции, в основном между отдельными фазами.

Перевел Ян Штурала

ZUR AUSGEWÄHLTEN MERKMALEN MIT DER CHRONOLOGISCHEN FOLGE DER KULTUR MIT MÄHRISCHER BEMALTER KERAMIK

Die Abhandlung befasst sich mit der Folge der Auswahl geeigneter Kriterien zur Klassifikation der prähistorischen Keramik mit Einstellung auf die feine Periodisation der älteren Stufe mährischer bemalter Keramik (MBK). Die Verarbeitung des zahlreichen Materials aus der Lokalität Těšetice-Kyjovice und aus den anderen mährischen Grabungen bietet die Möglichkeit der Erhöhung der Genauigkeit und die Ergänzung der gleichzeitigen Klassifikation der MBK.

Die Menge der chronologisch-kennzeichnenden Merkmale ist das Ergebnis des Studiums, mit welchen ist es möglich auf verschiedenen Stufen der Verallgemeinerung die ältere Stufe und deren Phasen zu definieren. Die Keramik mit rot-gelb bemalten Ornamentierung ist charakteristisch für die Stufe I der MBK, welche vereinzelt auch mit weisser Farbe ergänzt sein könnte; wichtig ist der Ausfall von der weissen Farbe aufgetragen in einer dicken Schicht. Für die I. Stufe ist charakteristisch auch die Keramik mit fein eingeritzten Verzierung, die Anwesenheit der Pilzgefässe (Typ 210 und 220 nach NK MBK) und der kubischen und prismatischen Gegenstände, die grössere Menge der anthropomorphen Plastiken, die Anwesenheit von Obsidian und Knochengewerten mit „Knopf“. Die angeführten Merkmale, absichtlich nicht näher konkretisiert, sind für die ältere Stufe nicht nur in Mähren, sondern in allen Teilen der Altengländlungen im mittleren Donaugebiet gültig und begrenzen sich nur auf diese Zeitperiode (Lengyel I).

Für die Phase Ia der MBK sind folgende Merkmale kennzeichnend: Verzierungselemente der gemalten Ornamentierung 16 bis 18, 26 und 31; gemalte Motive 012 bis 014, 031 bis 033 (vorausgesetzt das die Verzierungselemente 16 bis 18 an allen diesen Motiven Anteil haben), weiter 043, 061 bis 065, 073, 081 bis 083, 092, 094, 101 bis 103, 114 und 121; Techniken der eingeritzten Verzierung 1 bis 3, 6 und 7; Elemente der eingeritzten Ornamentierung 01, 03, 15 und 31; Motive der eingeritzten Ornamentierung 11, 43 und 91; keramische Type 211, 221, 222, 310, 711, 754 und 771.

Die genannte Merkmale begrenzen sich nur auf die einführende Zeitperiode und nach weitere Phase schon nicht fortsetzen. Überdies erscheint in der Phase Ia eine Menge von anderen Merkmalen, welche kontinuierlich in folgender Phase fortsetzen: z. B. gemalte Verzierungselemente 01 bis 15, 25, 41 und 51; gemalte Motive 011, 021 bis 024, 041, 042, 051 bis 057, 071 bis 072, 095, 111 bis 113, 115, 122, 123, 131 bis 136, 142 und 143; Technik der eingeritzten Verzierung 4; Elemente der geritzten Verzierung 02, 04 bis 09 und 41; Motive der eingeritzten Verzierung 12, 21 bis 24, 31 bis 33, 41, 51 bis 54, 61, 81, 92 bis 93; Mehrzahl der keramischen Formen und der plastischen Verzierungs- oder zweckdienenden Elemente.

Aus der Merkmalen, die sich nur auf Zeitperiode der Phase Ib begrenzen, sind besonders zu nennen: gemalte Motive 084, 104 und 141; Technik der eingeritzten Verzierung 5 und 9; Motive der geritzten Verzierung 34, 35, 62 und 82 bis 83.

Viele andere Reserven sind in der Aufzählung der Merkmale auf dem Niveau der Stufen und der Phasen, namentlich in dem keramischen Typ, der wegen viel Bruchstückfunde nicht zu erfassen war, und weiter in der Analyse der kleinen Plastik.

Bei der Klassifikation der Keramik der Phase Ia MBK hat sich deren innere Dynamik erwiesen, die die Einführung von Subphasen ermöglicht. Diese stellen feine Unterschiede dar, die überwiegend nur quantitativ zu befassen sind. Als Beispiel für Aussuchen der

Merkmale auf dem Niveau der Subphase dient ein Versuch des Studiums der Ornamentationstruktur in der Abhängigkeit auf der Lage in der Ausfüllung grosser Siedlungsobjekte. Es zeigte sich z. B., dass die Variante der Motive 124 (aus den Elementen 0914 oder 0925) etwas anderes von Standpunkt der feinen Chronologie darstellt, wenn sie mit Elementen 0916 oder 091415 geschaffen wurde. Weiter wurde festgestellt, dass sich bestimmte Paare und Drillinge Motive ausschliessen (z. B. 060 und 051 bis 053 oder 081 bis 083).

Es ist möglich den gleichzeitigen Periodisationsystem so präzisieren und ergänzen, dass dieser tatsächlich die Kontinuität der Entwicklung reflectiert, besonders in dem Zusammenhang einiger Phasen.

Übersetzt von Jaroslav Binko